

TA'LIMDA INKLYUZIVLIK: TENG IMKONIYATLAR

Rashidova Ruxshonaxon Rustamjon qizi talaba

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti Xorijiy til va adabiyot 2-fakulteti

+998908535586

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimi, uning mohiyati, asosiy tamoyillari, metodlari va jahon ta'lim amaliyotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'lim har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan. Maqolada inklyuziv ta'limning natijalari, uning ijtimoiy integratsiyaga qo'shgan hissasi va O'zbekistonda bu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, inklyuziv ta'limni tatbiq etishda duch kelinishi mumkin bo'lgan muammolar ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, teng imkoniyatlar, maxsus ehtiyojlar, ijtimoiy integratsiya, ta'lim tizimi, inklyuziya, nogiron bolalar, differensial yondashuv, ta'lim metodlari.

I. Kirish

Inklyuziv ta'lim – bu har bir o'quvchining ehtiyojlari va imkoniyatlariga qarab ta'lim olish huquqini ta'minlashni maqsad qilgan ta'lim tizimi va yondashuvidir. Bunda barcha o'quvchilar, shu jumladan nogironligi bor yoki maxsus ta'limga muhtoj bolalar, birgalikda ta'lim oladilar. Inklyuziv ta'lim, ta'limda tenglik va barcha o'quvchilarning huquqlarini hurmat qilishga asoslanadi. Bugungi kunda yurtimizda inklyuziv ta'lim tushunchasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Ko'plab universitet va maktab o'quvchilari uchun ushbu ta'lim to'g'risida boshlang'ich bilim va tajribalar berilib, ular bu ta'lim tizimiga tayyorlanmoqdalar. Shuningdek, bu ta'limning asosiy tamoyillari ya'ni vazifalari quyidagilardan iboratdir:

1. Barcha o'quvchilarni qamrab olish. Inklyuziv ta'limda har bir o'quvchiga individual ehtiyojlariga mos ta'lim sharoitlari taqdim etiladi, shuningdek, ular birgalikda ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishadi.
2. Teng imkoniyatlar yaratish. Ta'lim jarayonida har bir o'quvchiga, uning ehtiyojlariga qarab, sharoitlar yaratish va har biriga muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini taqdim etish.
3. Ijtimoiy integratsiya. Inklyuziv ta'lim o'quvchilarni nafaqat akademik, balki ijtimoiy va emosional jihatdan ham integratsiyalashga yordam beradi. Bu ta'limning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, o'quvchilarni bir-birini tushunishga, hurmat qilishga va o'zaro yordam ko'rsatishga o'rgatishdir.

4. Differensial yondashuv. O'quvchilarning turli ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ta'lim jarayonini moslashtirish. Masalan, maxsus vositalar (audiokitoblar, qo'llab-quvvatlash texnologiyalari) yoki individual yordamchilarni jalb qilish[1].

II. Usullar

Ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan uslublaridan foydalanish mumkin, shuningdek, maktabda bolalar uchun qulay sog'lom va xavfsiz muhit yaratish va binobarin, ular ota onalari yaqinida, ularning ko'magida salohiyatini to'liqroq namoyon qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Inklyuziv ta'lim mavjud jismoniy, intellektual, ijtimoiy, lingvistik va boshqa xususiyatlarga qaramay, har bir bolaga umumiy yaxlit ta'lim va tarbiya rivojlanish va ijtimoiylashuv jarayoniga qo'shilish imkoniyatini beradigan ta'lim. Bu esa o'sib ulg'aygan shaxsning, jamiyatdagi teng huquqli a'zosi bo'lishiga imkon beradi, ajralish va yakkalanish xavfini kamaytiradi[2]. Inklyuziya alohida ta'limga muhtoj bolalarni ommaviy maktablarda kiritish imkoniyatini beradi, bu yerda har bir bolaning ta'lim jarayonida to'liq ishtirok etishi uchun barcha to'siqlar olib tashlanishi muhim hisoblanadi. Bolaga imkon beradi, o'ziga ishonishga va dunyoga ishonishga yo'l ochadi. Nuqsonli bolalarga qulayliklar yaratish, bola ehtiyojlari e'tiborga olinadi. Imkoniyati cheklangan bolada o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish, ko'nikma va qobiliyatini rivojlantirish, yoshligidan o'rganishni rag'batlantirishda oila ishtiroki muhim. Inklyuziv ta'lim jarayonida ota onalar bilan ishlash ham muhim. Ta'kidlash joizki, alohida ehtiyojli bolalarning ota onalariga ularning farzandlari jamiyatning bir bo'lagi bo'lish huquqiga ega ekanini tushuntirish, bu ishonchni ularning ongiga yetkazish kerak. Bundan tashqari inklyuziv ta'limda nogiron bolalar, nuqsonlarini bartaraf etish, korreksiyalash, kompensatsiya qilish bilan bir qatorda bilim konikmalarga ega qilish, kasb hunarga o'rgatish ishlarini parallel olib borish talab etiladi[3]. Shu o'rinda shunday savol kelib chiqadi: Inklyuziv ta'lim nimani anglatadi va u biz uchun kerakmi? Bu savolga hamma turlicha javob beradi. Keling, birgalikda O'zbekiston nogironlar assotsiatsiyasi raisi, Oliy Majlis senatining Fan, ta'lim va sog'liqni saqlash qo'mitasi ekspertlar kengashi a'zosi Oybek Isoqovning fikrlariga to'xtalamiz. Oybek Isoqov: "Qonun loyihasida inklyuziv ta'limga ta'rif berishdan boshlash kerak"ligini, alohida ta'kidlagan. U quyidagi ta'rifni qonunga kiritishni taklif qiladi: "Inklyuziv ta'lim — barcha o'quvchilar uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir"[4].

III. Natijalar

Jahon ta'limi amaliyotida ham ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga

olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi[5]. YUNESKOning ijtimoiy fanlar sohasidagi dasturlari inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan bilimlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qoidalarini amalga oshirishda gender tenglik, ta'lim olish huquqi kafolatlarini kuchaytirish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kadrlar tayyorlash tizimining asosiy va hal qiluvchi bosqichi sifatida boshlang'ich ta'limni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, ta'lim jarayonining tashkiliy, metodik komponentlarini, didaktik tizimini takomillashtirish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda[6]. Shu jihatdan o'qituvchilarni ta'limda alohida ehtiyojlari bor bolalar bilan ishlashga kasbiy tayyorlashning nazariy-pedagogik jihatlarini aniqlashtirish orqali inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'limda sog'lom tengqurlari bilan birgalikda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish ehtiyojini jahon standartlari asosida ta'minlashda tashkilotlararo maqsadli va amaliy natijalarga yo'nalgan hamkorlik hamda integrativ chora-tadbirlar taqozo etiladi.

IV. Muhokama

Yuqorida keltirilgan fikrlar asosida shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'lim bu bir so'z bilan aytganda, tenglik ya'ni qanday, nogironligi bo'lgan bolalar bilan sog'lom bolalarning ta'lim olish jarayonidagi tenglikdir. Shu o'rinda bir fikr keladi, rostdan ham nogironligi bo'lgan bolalar ham o'zlari xohlagandek ta'lim olish huquqiga egadirlar. Ammo tanganing narigi tomoni ham bo'lganidek, nogironligi bo'lgan o'quvchilar bilan sog'lom o'quvchilar bir vaqtda bir joyda ta'lim olishsa, inklyuziv ta'lim asosida o'qiydigan talabalarga qandaydir achinish xissi paydo bo'lishi yoki ularga nisbatan o'qituvchilarda ham qandaydir yonbosish paydo bo'lishi mumkin. Shu paytda ushbu ta'lim tizimi ozgina pand berishi mumkin. Ular albatta, qaysidir payt biror masala yuzasidan kelisholmay qolsalar, nogironligi bo'lgan o'quvchilarni kamsitib, ularga nisbatan yomon so'zlar ya'ni kamsitib yuborishlari mumkin. Ammo yangilik ketidan quvib, uni rivojlanishi uchun sidqidildan kurashishimiz darkordir. Mamlakatimizda ham inklyuziv ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy me'yorlari ishlab chiqilganligi biz kabi bo'lajak boshlang'ich ta'lim mutahassislarini ham juda quvontirdi, albatta.

V. Xulosa

Inklyuziv ta'lim har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan muhim yondashuv bo'lib, unda barcha o'quvchilar, shu jumladan nogironligi bo'lgan bolalar, umumiy ta'lim jarayonida ishtirok etadilar. Bu tizim ta'limda tenglik, ijtimoiy integratsiya va inson huquqlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Jahon tajribasi shuni

ko'rsatmoqdaki, inklyuziv ta'limni samarali joriy etish uchun ta'lim muassasalari moslashtirilishi, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi oshirilishi va jamiyatning ushbu jarayonga tayyorligi ta'minlanishi lozim. O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limga katta e'tibor qaratilib, qonunchilik va ta'lim tizimida tegishli o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limni amaliyotga tatbiq etishda duch kelinadigan muammolarni bartaraf etish ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5270-son Farmoni. 2017-yil 1-dekabr.
2. R.Sh. Shomaxmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma Toshkent-2011
3. R.M. Po'latova Maxsus Pedagogika Toshkent-2018 3. L.R Mo'minova. Inklyuziv ta'lim. Toshkent -2004 yil.
4. <https://www.gazeta.uz/oz/2020/06/09/education-law/>
5. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova " Inklyuziv ta'lim" Qo'qon-2023
6. X. N. Muzaffarova, D. Tangirova „Inklyuziv ta'lim“. library.samdukf.uz. Qaraldi: 10-noyabr 2022-yil.